

potnik. V Kozakovi knjigi je ta pokrajina neprestano pričujoča s svojo atmosfero zapuščenosti kakor skrepenela človeška beda, ki se potika po teh klancih in grapah in ki jo »večni Rim« skriva domovini in svetu.

Izrazito miselnih partij v knjigi ni veliko. Refleksije ob dogodkih so redke. Pisateljev idejni svet je od prve do zadnje strani že naprej jasn in nedvoumen, opredeljen v celoti, dasi mu še ni znano, kakšne bodo podrobne forme, ko bo vstal iz požara vojne. Zadnje poglavje — »Pomladanska pravljica« — hoče to logiko slovenskega političnega razvoja, gledanega skozi prizmo pisateljevega življenja, posebej podčrtati, od Adamičevega in Lundrovega pogreba skozi »Preporod« in dalje do enainštiridesetega leta. Nacionalno vprašanje je postalo socialno in rešitev enega je bila možna samo istočasno z rešitvijo drugega. Seveda je v »Pomladanski pravljici« bolj pričujoč in poudarjen nacionalni mement, kot je tudi razumljivo pri pisatelju, ki je izšel iz liberalne meščanske Ljubljane. Intelektualcu te smeri sta bili odprti samo dve poti, nikakor ni bilo mogoče ostati na sredi — ali parazitsko životarjenje ob skledi liberalne buržoazije ali pa konflikt z njo in premik na levo ter zveza z delavskim gibanjem in komunistično partijo. Proces razvoja v to drugo smer je glavna vsebina Kozakovega duševnega profila, ki pa pride v »Pomladanski pravljici« premalo do izraza.

Odmaknjeno, toda kultivirano; brez neposredne dokumentarnosti, toda značilno; izpovedano skromno, toda osveščeno in jasno usmerjeno! V antinomijah podob in dejstev je ujeta ta lepa Kozakova knjiga, o kateri bodo morali govoriti in se k njej vračati tako literarni kot politični zgodovinarji. — Mislim, da sem razumel tudi simboliko risb — risb drevesa, ki se krivenči in brezupno izteza veje v praznino, dokler se na koncu v srečni metamorfozi, ki ni bila dana vsem (ni bila dana, ker je niso zaslužili) ne vzravna in proti vsemu upanju — vzbrsti.

Jože Kastelic

ANDRÉ MALRAUX, VIHAR V ŠANGHAJU

Malraux šteje v vrsto sodobnih pisateljev, ki jim literatura služi predvsem kot sredstvo za izpovedovanje življenjskega nazora. Pod tem razumemo pisateljev odnos do elementarnih vprašanj o smislu in smotru človeškega življenja oziroma prizadevanja, ne morebiti nekega obrobnega nazorskega razmotrivanja in miselnega razglabljanja, kakršnega je v vsaki literaturi mnogo in se pri slabih pisateljevih rado sprevrže v ceneno širjenje splošnih ali celo navideznih resnic.

Glavni impulz za izpovedovanje svojega nazora o življenju je dobil pisatelj v stalnem stiku z idejami in dogodki svojega časa. Njegov odnos do osnovnih vprašanj človekove eksistence se ni ravnal po neki vnaprejšnji filozofski tezi ali abstraktni možganski zamisli, temveč se mu je oblikoval po življenjskem izkustvu. Doživljajska izkušnja mu je bila brezobziren učitelj, konkretna stvarnost zanesljivo izhodišče misli in akciji. Ker je pisatelj nazor nastajal postopno, v procesu, so posamezne knjige spričevalo duhovnega razvoja, mejniki prehojene poti, rezultati miselnega in umetniškega iskanja.

Mislec, borec in umetnik. Človek dejanj, katerega ime ovija že za življenja redka legendarnost; pisatelj, ki je kot malokateri združil akcijo in filozofijo tako, da ni med njima nobenega hamletskega razpora. Njegovo življenje je svoje-

vrsten roman, poln nenavadnih (po stari terminologiji »romantičnih«) dejanj, ki izpričujejo nemirno, v vsem svojem jedru samostojno, vsakemu konvencionalizmu tujo osebnost. Stremljenje: živeti v povezanosti s pomembnim dogajanjem v času je gnalo tega polnokrvnega človeka v najdrznejša podjetja, v tveganja, smrti pred obraz: v vrste kitajskih in španskih borcev za družbeno pravico, v organizacijo francoskega osvobodilnega gibanja. (Gide omenja, da sta ob nekem njegovem obisku pri Malrauxu zvedela iz časopisov o uporih v Perziji. Ves Malrauxov izraz se je spremenil, ko da se je vse v njem napelo in Gide je mislil z aluzijo na besede Henrika IV.: »Obesi se, hrabri Malraux, zmagali so brez tebe.«) Že informativni podatki o življenju in delu kažejo, da imamo pri Malrauxu opravka z nenavadno vitalnim in precej vsestranskim človekom (arheološka raziskavanja, politika, vojaška organizacija, umetnostna zgodovina, publicistika, kritika in — pisateljsko delo). To je sodoben duh (sodoben do svojega zadnjega živca), ki se ni mogel zadovoljiti z varnim, mirnim in samovšečno urejenim življenjem, temveč se je gibal po planetu tam, kjer se je bilo treba izpostaviti, eden izmed tistih zgodovinskih ljudi, ki nočejo plavati na naplavinah časa, temveč skušajo uravnati strugo po svoji volji. Ervin Sinko pripoveduje v »Romanu jednog romana«, da se je srečeval z njim v Parizu in v Moskvi ter ga označuje tako: »To je eden izmed tistih zelo redkih Francozov, ki imajo ne samo intelekt, temveč tudi neki intenzivni intelektualni temperament, ki je neprestano na visoki stopnji napetosti. Pri njem me zmerom znova preseneča tista produktivna sinteza byronske i pascalske miselnosti, ki ga dela tako privlačnega« (str. 385).

»Predvsem nam je potrebno najti sedanjost (C'est dont nous avons d'abord besoin, c'est de trouver le présent)!« Ta priložnostno povedana programatična deklaracija ni neka aktualistična parola ali inteligentna domisleca, temveč je v njej izražena ustvarjalna ideja Malrauxa kot pisatelja. Zato ga zanimajo problemi, ki režejo v živo, s svojim delom hoče dati pričevanje o času, ki je bolj kot predhodni postavljaj ljudi pred težke preizkušnje. Središče razmišljanja mu je sodobni človek, kakor ga pozna podrejenega času, elementom in usodi, a je na drugi strani uporen in delujoč, zgodovinsko učinkovit in umetnostno tvoren. V trinomi: človek — zgodovina — umetnost skuša dognati intelektualna gibala človeškega delovanja, za dogajanja in dejanja išče moralno vsebino, skuša dognati zvezo med zgodovinsko odgovornostjo in osebno odločitvijo. V tem sledi psihološko-moralni literarni orientaciji številnih francoskih pisateljev, vendar tako, da ohranja misel prožno in pogled na stvari neoviran. Zaradi poudarjenega aktualizma in »temperamentnega intelektualizma« pri tem pisatelju pogosto, in to komaj zaznavno, prehaja epski element v esejistično razmišljajočega.

Delo, ki ga dobivamo v slovenskem prevodu,* je po vsem tem le poglavje iz vsega, kar sodobnemu človeku Malraux s svojimi knjigami lahko pove. Čeprav nas je čas pomaknil že precej daleč od dogodkov, ki so služili pisatelju kot fabulistična snov (razkol med Čangkajškom in komunisti leta 1927, prva objava leta 1933), govori delo tudi naši dobi s prepričljivostjo resnega človeškega dokumenta in z močjo velike umetniške izpovedi.

»La Condition humaine« je francoska kritika prištela med dvanajst najboljših del zadnjega polstoletja. Takoj ob izidu je bilo nagrajeno z najvišjo nagrado (Goncourt) in je doseglo v dvajsetih letih v sami Franciji naklado

* A. Malraux, Vihar v Šanghaju, SKZ 1955, prevedel Silvester Škerl.

šeststo tisoč, doživelo geldališko adaptacijo itd. Kako da je to zahtevno, v svojem bistvu precej filozofsko delo tako prevzelo in potegnilo za seboj bralce, zlasti še mlade?

Kult močne volje in energije? Apoteoza revolucionarnega tovarištva? Proslavljanje dostojanstva v človeku, ki zastavlja življenje za napredek človeštva?

Vse to in še več. Kult energije je pri Stendhalu še bolj očiten, epopeja revolucionarnega tovarištva je prav tako Gorkega »Mati«, poveličevanje ljudi, ki so zmogli za veliki smoter pozabiti samega sebe je stara snov, priljubljena, odkar obstaja literatura. Prav gotovo je »fascinirajoče« (izraz tako pogosto rabljen v francoskih razpravah o Malrauxu) učinkovala okolnost, ker vse Malrauxovo razmišljanje izhaja iz časovno pomembnega dogajanja in njegovega osebnega angažiranja v njem. Kaj je pisatelj hotel, nam indirektno odgovarja v pristavku k »Osvajalcem« (dvajset let po izidu, opomba velja z iste pravico za »Vihar v Sanghaju«): hotel je pokazati tip junaka, v katerem se združujejo pripravljenost za žrtve, kultura in jasnovidnost. Resda, komunistom v Sanghaju revolucija ni uspela, junake volje in dejanja je zmlel terorizem reakcije. Zadnje poglavje v knjigi pa nam pove, da to žrtvovanje ni bilo zaman; nesmrtni liki Kia, Katova in drugih, ki so umrli predani veliki ideji osvoboditve človeka, so zbudili »iz spanja tridesetih stoletij« kitajske množice (»niso sence kakor minljivi ljudje, tudi če so poraženi, mučeni, tudi če so mrtvi«).

Malraux je zasidral svoje pisanje tam, kjer se odloča o življenju in smrti ne le posameznikov, temveč rodov in družbenih skupin. Z jasnim družbeno-zgodovinskim aspektom in s prizadetostjo ob ljudskem trpljenju živi s tem, kar giblje množice in jih vodi v borbene vrste. Z »La Condition humaine« je pisatelj prerasel anarhičnega individualista, željnega pustolovščin, kakršnega je prikazoval v »Kraljevski poti« in v »Osvajalcih«, ter je dal borbeni akciji pravo mesto v tovariški skupnosti. Kio pred smrtjo občuti pravo vrednost svoje žrtve: »Bojeval se je za tisto, kar je bilo v njegovem času nabito z najmočnejšim smislom in z največjim upom; umiral je med tistimi, s katerimi je hotel živeti; umiral je, kakor sleherni teh ležečih mož, ker je bil dal svojemu življenju smisel. Koliko bi bilo vredno življenje, za katero ne bi maral umreti? Lahko je umirati, kadar ne umiraš sam. Od tega bratskega drgetanja nasičena smrt, zbor poraženih, v katerih bodo množice spoznale svoje mučenike, krvava legenda, iz katere nastajajo zlate legende. Kako bi ne, ko ga je smrt že pogledala, slišal šepeta človeškega žrtvovanje, ki mu je klical, da je možko srce človeka zavetje mrtvih, ki je vredno toliko kot duh?« — Malrauxovo umetniško moč v prikazovanju tovariške zvestobe pa najbolj izpričuje znameniti, čudovito lepi moment, ko Katov tik pred smrtjo premaga samega sebe in izroči strup dvema mlajšima tovarišema, ki so jima ob misli, da bosta živa sežgana, odpovedali živci. Kritik Gaëtan Picon opozarja na okolnost, ki pokaže prefinjenost psihološke situacije: zaradi teme Katov ni mogel videti niti hvaležnega pogleda tistih dveh, ki se je zaradi njiju odpovedal svoji zadnji želji, da si izbere smrt po svoji volji (»tale dar povrhu svojega življenja je poklonil Katov tisti topli roki, ki je počivala na njem, niti ne kakemu telesu, niti ne kakemu glasu«). In napetost, ko cianura pade iz rok, olajšanje, ko najdejo strup, ki jim — tragika človeka! — pomeni največji zaklad!

Srž dela je problematika pogojenosti človeškega življenja (condition humaine) in borba proti slepi usodnosti (fatalité), proti vsemu, kar človeka ovira (družbena podrejenost), torej borba za človekovo notranjo in zunanjo

svobodo. Stari Gisors, popreje profesor sociologije na pekinški univerzi, je učil mlade revolucionarje, da mora postati delo vrednota (kar je bilo prej ponižanje, od tega bo prišlo odrešenje, zatorej: ne uiti delu, »ampak najti v njem smisel življenja«).

Najvišji zakon je človekovo dostojanstvo in zato se je njegov sin, vodja komunistov v Šanghaju, Kio, uprll izkoriščanju delavcev, ki je ena izmed oblik poniževanja človeka. (Njegovo življenje je imelo svoj smisel in tega je poznal: vcepiti vsakemu teh ljudi, ki so tudi v tem hipu umirali od lakote kakor od počasne kuge, zavest lastnega dostojanstva... Ni ga dostojanstva, ni ga pravega življenja za človeka, ki dela po dvanajst ur na dan, ne da bi vedel, čemu dela. To delo bi moralo biti smiselno, postati domovina.) Ko mu Čangkajškov policijski ravnatelj ponuja rešitev za ceno časti (če boste delali za nas, ste rešeni; edinole jaz bom vedel), Kio to ostro zavrne, saj se je vse življenje boril proti poniževanju ljudi, za človekovo dostojanstvo, kako naj bi se zdaj prostovoljno ponižal.

Nazor o življenju je revolucionarjem vrednota, za katero umirajo (Kio označuje Katova, da bi ta šel v ječo zaradi svojega nazora o življenju; Čenov prvi umor, ki mu pomeni težak živčni pretres, je žrtvovanje samega sebe ciljem revolucije). Nasprotno koristolovski uživač Ferral: »Mar se vam ne zdi ena izmed neumnosti človeškega rodu ta, da človek, ki ima samo eno življenje, izgubi le-to za kako idejo?« — Po vsem hudem, kar so prestali, se utrne Mayi trpko spoznanje: »Ni ga dostojanstva, ki ne bi koreninilo v trpljenju« (misel, ki jo v žalosti varuje, da se ne zlomi, in jo vodi nazaj na pot dejanja).

Napačno bi bilo gledati v Malrauxovih kitajskih in drugih snoveh vrsto eksotičnega pisanja. Okolje je res impresivno zajeto, prav gotovo pa velja za to slikanje tuje dežele in njenih ljudi stavek, ki ga da Malraux govoriti eni svojih oseb: Evropejci razumejo na Kitajskem le tisto, kar jim je podobno. — Tako tuje okolje ne živi pred nami z vsemi svojimi značilnostmi in posebnostmi. Domačini tvorijo množično ozadje, le posamezni izstopajo in govore z lastnimi zamislimi in dejanji (Čen). Pisatelj živi predvsem iz problemskega sveta mednarodnega izobraženca. Ni slučajno, da je pisatelj zbral v azijskem vele mestu (kakor se mu bo pozneje spet to primerilo na španskem bojišču) družčino intelektualcev od vseh strani, to so prostovoljni pripadniki revolucionarnega gibanja in borbe (še le v »Altenburških orehik« bo šel preko tega okvira). Notranja napetost zaradi tega rase iz problematike intelektualcev, dinamizem dogodkov je le zunanji znak, odraz te notranje, pretežno idejne ali moralne problematike.

Iz tega sledi osnovno dognanje, da je pisatelju najvažnejša idejna konstrukcija ali kot bi rekli z njegovo mislijo: transformacija realnosti v smislu pisateljevega osebnega sveta. Zato bi malo odkrili, če bi v romanu iskali samo zgodovinsko sliko (čeprav sta Čangkajšek in Borodin zgodovinska), ravno tako bi padli v enostranost, če bi zanikali individualizacijo njegovih likov, kot se to večkrat ob Malrauxu dogaja (Tuffrau; Šinko, ki pri vsej svoji simpatiji do pisatelja išče v njegovih osebah zunanje realizma: »...liki iz njegovih romanov ne delujejo name s sugestivnostjo svoje telesne navzočnosti«). Da Malrauxovim osebam manjka individualiziran dialog, je povedal tudi kritik Picon v svoji študiji v knjižici »Malraux par lui-même«. Pisatelj je to študijo komentiral in je ob tem pripomnil, da poseben slovar, dan vsaki osebi posebej, ni nujnost, čeprav je močno sredstvo dejanja v romanu. Zunanja markantnost oseb

po njegovem mnenju ne more biti odločujoča, saj so osebe v romanu Mitchellove na zunaj bolj plastično zarisane kot v Dostojevskega »Besih«.

Pisatelj ustvarja potemtakem svoj svet, in kot je opazil Picon, govorita Ferral in Gisors isti jezik, to je pisateljev jezik (ista dikcija, isti način izražanja). Če kljub temu ostajajo te osebe samostojni liki, je jasno, da moramo iskati razliko med njimi predvsem v njihovem miselnem, duhovnem ustroju. To je hotel povedati že pisatelj, ko jih je mimogrede v knjigi tako označil: Čen in umor, Clappique in norost, Katov in revolucija, May in ljubezen, on sam (Gisors) in opij... Kio se je po njegovem edini upiral tem oblastem (185).

Priznati pa je treba, da je radij doživljanja teh oseb precej zožen na revolucionarno aktivnost in pisatelja skorajda ne zanima njihovo vsakdanje življenje, vendar ne bi pritrdil francoskemu kritiku, ki meni, da so si ti ljudje v bistvu tujei, brez neposrednih osebnih čustev (Hemmelrich n. pr. pestuje nekje v dnu duše tiho žalost zaradi bolnega otroka in s tem odbije Čena, ko se ta zateče k njemu; asketski Kio, ves pokončen, kar ga je, grenko občuti, da je May šla spat z drugim, ker je razumela Kiovo rezerviranost kot indiferentnost do sebe). Ti in drugi primeri dokazujejo, da Malraux ni zanemaril karakterizacije, čeprav je njegova glavna odlika: slikanje psiholoških situacij v smislu njegove filozofije dejanja. Razvrstil je osebe v več plasti, ne da bi jih »lineariziral« ali shematiziral, njegova galerija oseb potemtakem ni enovrstna niti idejno kontrastirana: osebe so po značaju različne vrednosti, torej več in manj vredni ljudje, ne pa mehanizmi. Že v isti plasti se osebe ostro razlikujejo: tako v revolucionarnem štabu, kjer je pisatelj očrtal zdravane osebnosti, ki pa se navzlic temu ne spremenijo v brezobčutne premočrtneže; drugo plast sestavljajo birokratski izvajalci črte, ki ne zmorejo poleta ideje in revolucije pojmujejo strogo strokovno (Hankov); slede šanghajski mešetarji: mahedrava capa Clappique in pridobitniška pijavka Ferral itd.

Posebno vprašanje je opredeljevanje šanghajskih komunistov do marksizma. Vprašanje je v svojem bistvu vezano na Malrauxov nazor in je težko razpravljati o njem ob eni sami knjigi. Kolikor je mogoče na to splošno odgovoriti, narekujejo redke izjave Kia, Gisorsa in drugih ta zaključek: z marksizmom si ti revolucionarji odgovarjajo na vprašanje o moralni upravičenosti in nujnosti delavske borbe. (»Marksizem ni doktrina, marveč volja; za proletariat in njegove ljudi — za vas — volja, da sebe spoznate, da se kot takšni občutite in kot takšni zmagate, ne da bi se izdali« (str. 54). Ob Kiovi smrti se marksizem kot volja v starem Gisorsu podre, a v mladih revolucionarna volja ostane in deluje naprej.

Nemogoče je, da bi v priložnostnem spisu izčrpali vso idejno in psihološko problematiko — za to dvojje pravzaprav gre — a že iz povedanega sledi, da je ta problematika zelo zapletena. Redkokateri pisatelj bi lahko za svojo petdesetletnico zbral tako vrsto študij o sebi, kot je to primer pri Malrauxu. Te so seveda do pisatelja različno razpoložene, vendar mu vsi priznavajo, da njegovo delo po tehtnosti in izvirnosti sodi med najbolj značilne sodobne stvaritve. Delo tega pisatelja, rojenega na pragu stoletja, lahko po vsem tem predstavlja »izpoved otroka (našega) stoletja«.

Prevod je bil prav gotovo zelo težavno delo. To kaže že naslov, ki se mu je prevajalec izognil z manj filozofskim, vendar tematično zadovoljivim »Viharjem v Šanghaju«. Zgrešeno je, da je prevajalec vzel za osnovo prvo objavo v reviji

(»Nouvelle Revue Française«, 1955), namesto da bi izbral redigirani, danes skorajda normativno veljavni tekst (izdaja Gallimard 1954, po tem srbska »Ljudska sudbina«). Med obema verzijama so občutne razlike, večidel stilističnega značaja.

Izčrpne analize prevoda tu ne morem načenjati, z nekim splošnim ocenjevanjem pa stvari ne bi koristil. Motijo me površnosti in ohlapnosti, ki jih je za tako knjigo odločno preveč (poleg okornih stilizimov in težko razumljivih stilizacij tudi stvarne napake). Nekaj primerov: ... v omahujočih rokah (6, v obotavljačih se rokah) ... Plesalka v rdeči obleki je čudovito trpka (9, »épatante«, je prekrasna) ... Lu je prekipeval tistega kitajskega veselja do razlaganja izbranimu duhu kakšne stvari, ki mu je bila neznana (15, veselja, da bi lahko razjasnil) ... povzdignjeni od svetlobe (16, »révélés«, ne »relevés«; ki jih je odkrivala svetloba) ... neverjetno občudovanje (21, morda tiskovna pomota: nejeverno občudovanje) ... si je maziljeno pomel roke (21, si je mel roke z mazilom) ... deževnica pa jim (?) bo pocurljala (»ruisseler« impf. gl., str. 21) ... Na strehah so bile sence straž (45, sh. »Na krovovima su se već nazirale senke stražara na svojih mestima«) ... Gisors je čutil, da je bila vsaka kretnja nemogoča, da ga ni mogel prijeti (49, G. je čutil da je vsaka ... da ga ne more...) ... Ni dvomil, da je bil poslal (51, Ni slutil) ... bedaki, od katerih ga je ločila njegova starost, ker se je zabaval s tem, da se je šel nadomestovati življenja (53, bedaki, da ga je zabavala igra z življenji, od katerih so ga ločila leta, kakor da ima do tega pravico) ... Vozač je motorju stražnega čolna sprožil vso silo (58, Vozač je motor ... pognal na vso moč) ... kakor poznate vi svojih, bi lahko vozili (62, ta bi bila lepa, »ce serait du propre«) ... Vem, da Sunjatsen trpi komuniste (66, S. je bil takrat že mrtev!) **Id.**

Skrajno nezadovoljiva pa je informacija o pisatelju na ovitku (ponatisnjeno v decembrski številki »Knjige 1955«: o avtorjevih delih komajda kaj pove, pisatelju prišteje šest let življenja pred rojstvom, kitajska revolucija je dala pisatelju snov le za dva, ne za »več« romanov.

Stefan Barbarič

POEZIJA ZAPADNIH I JUŽNIH SLAVJAN

Po obsegu obljublja knjiga zadostiti pričakovanju: videti v vzporednem izboru najboljše pesmi iz umetne poezije Zahodnih in Južnih Slovanov. A vnaprej povem, da pričakovanja ne izpolni. Zlasti ne zadovolji Slovencev, Hrvatov in Srbov. Od Zahodnih Slovanov manjkajo Lužiški Srbi, od Južnih Slovanov Makedonci. Poezija treh jugoslovanskih nacionalnih literatur, slovenska, hrvatska in srbska, je predstavljena kot nekaka enota. Medtem ko so izbori iz ostalih slovstev, tudi slovaškega, postavljeni pod samostojne naslove, so nasprotno pesmi treh jugoslovanskih narodov postavljene pod skupni naslov: »srbsko-hrvatsko-slovenska poezija«. Izbrani pesniki so tu razvrščeni brez ozira na svoje mesto v nacionalni kulturi, zgolj po časovnem vidiku. Tako se je naš

* Gosudarstvenoe Izdatelstvo Detskoj Literaturi, Leningrad 1955. Str. 502. Znanstveni urednik S. Sovetov, sestavili V. Obolevič (poljski del), N. Poročkina (češki del), N. Poročkina in I. Ivanov (slovaški del), A. Hvatov (bolgarski del), V. Zajcev in G. Safronov (srbsko-hrvaško-slovenski del), slovstveni svetovalec prevodov V. Roždestvenski, uvod napisal K. Deržavin.